

MOTINŲ IR KŪDIKIŲ SĄVEIKŲ IR MOTINŲ ASMENYBĖS SAVYBIŲ RYŠYS

Raminta Vaiciukevičė¹

Mykolo Romerio universitetas

Danguolė Čekuolienė, Roma Jusienė

Vilniaus universitetas

Santrauka. Problema. Pastaruosius keletą dešimtmečių atlikti gausūs tyrimai ir praktinės studijos nekelia abejonų ankstyvojo motinos ir jos kūdikio ryšio svarba vėlesnei raidai, sėkmingam psichologiniam ir socialiniam funkcionavimui (Degnan, Henderson, Fox, Rubin, 2008). Analizuota ir aprašyta daugybė šio ryšio kokybę aiškinančių veiksnių. Tačiau motinos asmenybės savybės, kurios yra vienas stabiliausių asmenybės, taigi ir elgesio ir sąveikų modelių, nusakančių konstruktyvų, tyrinėtoms nepakankamai. Todėl šiame tyrime ir siekėme aiškintis motinų–kūdikių sąveikų ir motinų asmenybės savybių sąsajas. **Metodika.** Tyrime dalyvavo 26 motinų ir kūdikių poros. Motinų asmenybės bruožai vertinti, remiantis NEO-FFI klausimynu (Costa, McCrae, 1999). Motinų ir kūdikių sąveikos – stebėjimo metodu, koduojant filmuotą medžiagą laisvo žaidimo ir bendros užduoties metu. Kodavimo sistema sudaryta orientuojantis į keturis motinų ir kūdikių sąveikas apibūdinančius konstruktus: 1) *motinų vadovavimas kūdikių dėmesiu* (Tomasello, 1992); 2) *motinų bendradarbiavimas* (pagal M. D. Ainsworth (1969) motinų jautrumo skalę); 3) *motinų grįžtamasis ryšys* (Lewis, 1993); 4) *motinų emocinis tonas*. **Tyrimo rezultatai.** Motinų neurotiškumo bruožas teigiamai siejosi su tuo, kaip motinos seka kūdikių dėmesį bei su motinų teigiamu grįžtamoju ryšiu. Motinų ekstraversijos bruožas teigiamai siejosi su kūdikių dėmesio nukreipimu laisvo žaidimo metu, neigiamai siejosi su motinų džiugiu ir teigiamai su motinų irzliu emociiniu tonu bendros užduoties metu. Motinų sąmoningumo bruožas neigiamai siejosi su motinų verbaliniu bendradarbiavimu ir teigiamu grįžtamoju ryšiu bendros užduoties metu. Motinų atvirumo bruožas neigiamai siejosi su motinų verbaliniu trukdymu ir teigiamai su jų džiugiu emociiniu tonu laisvo žaidimo metu. Remiantis šio tyrimo rezultatais, galime patvirtinti kelias prielaidas, jog motinų individualios asmenybės savybės siejasi su jų bendravimu su vaikais.

Pagrindiniai žodžiai: motinų asmenybės bruožai, motinų ir kūdikių sąveikos, ankstyvųjų santykių raida.

¹ Adresas susirašinėjimui: Socialinių technologijų fakultetas, Mykolo Romerio universitetas, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, tel. nr. +370 610 67047, el. p. raminta@seimospsihologija.lt.

IVADAS

Pirmaisiais kūdikio gyvenimo metais labai svarbų vaidmenį vaidina motina ir bendravimas su ja. L. A. Roggman ir kt. (2000) kėlė prielaidas, kad motinų ir kūdikių sąveikų kokybė siejasi su tolimesne jų tarpusavio santykių raida bei funkcionavimu. Nepaisant to, kad motinų ir kūdikių sąveikos plačiai nagrinėjamos tyrimuose ir pripažįstama jų svarba kūdikio raidai, mažiau dėmesio skirta, kaip kai kurios individualios tėvų charakteristikos susijusios su kūdikių ir tėvų bendravimu bei atsispindi jų tarpusavio sąveikose.

J. Belsky (1984) vienas iš pirmųjų savo pasiūlytame *tėvystės modelyje* kėlė mintį apie tai, kad globėjų ir tėvų bendravimui su vaiku turi įtakos daug veiksnių: patys tėvai kaip individai (jų asmenybė), vaiko individualios charakteristikos bei platesnis socialinis kontekstas, kuriame atsiduria tėvų ir vaiko santykiai (pvz., situacinių tarpusavio santykiai, jų socialinis tinklas, profesija). Kaip vieną svarbiausių veiksnių autorius išskyrė tėvų asmenybę. Remiantis šiuo modeliu atlikta nemažai tyrimų ieškant sąsajų tarp motinų asmenybės savybių ir jų vaikų auklėjimo. Daugelyje jų motinų asmenybė vertinama remiantis Penkių faktorių modeliu (angl. *Five factor model*), kuriame išskiriami penki asmenybės bruožai: neurotiškumas, ekstraversija, sutarumas, sąmoningumas ir atvirumas (Costa, McCrae, 1999). Tyrimuose randama, kad skirtingi motinų asmenybės bruožai siejasi su skirtingais bendravimo su vaiku aspektais. Tačiau tokių tyrimų nėra daug, o jų rezultatai gana nenuoseklūs.

Remiantis P. Prinzie ir kt. (2009) metaanalizės rezultatais, aukštus ekstraversijos, sutarumo, sąmoningumo ir atvirumo bruožų įverčius turintys ir žemus neurotiškumo įverčius turintys tėvai buvo linkę įsitraukti į šiltą (jautrų) ir vaiko poreikius atitinkantį bendravimą. Tokie tėvai geriau gebėjo inicijuoti ir išlaikyti pozityvias sąveikas su vaiku, jautriau reagavo į jo signalus, gebėjo sukurti pastovią ir vaiko poreikius atitinkančią aplinką. Tėvai, kurie turėjo labiau išreikštą sutarumo bruožą ir mažiau išreikštą neurotiškumo bruožą, labiau paremdavo savo vaikų autonomiją, buvo mažiau linkę pasiduoti frustracijai, susierzinti ir patirti distresą (Prinzie, Dekovic, Belsky, Reijntjes, Stams, 2009).

Skirtinguose tyrimuose aptinkamos nevienareikšmės motinų ekstraversijos bruožo ir bendravimo su vaiku sąsajos: vienur randama, kad šis motinų asmenybės bruožas siejasi su didesne motinų kontrole (Smith,

2010), o kitur, – kad motinų ekstravertiškumas susijęs su mažesniu motinų galios naudojimu (Kochanska, Clark, Goldman, 1997), didesniu jų jautrumu (Clark, Kochanska, Ready, 2000), dažniau reiškiamomis teigiamomis emocijomis sąveikose su kūdikiais (Koenig, Barry, Kochanska, 2010). C. L. Smith (2010) kelia prielaidą, kad motinos, turinčios aukštą socialinių sąveikų poreikį (t. y. labiau išreikštą ekstraversijos bruožą), gali nepakankamai patenkinti šį savo poreikį bendraudamos su kūdikiais, nes pastarieji dėl savo raidos ypatybių dar nesugeba būti pakankamai aktyviais socialiniais partneriais. Taigi, siekdamos patenkinti socialinės stimuliacijos poreikį, šios motinos gali tapti labiau vadovaujančios ir kontroliuojančios sąveikose su kūdikiais. L. Šarkinaitės ir kt. (2007) atliktas tyrimas taip pat rodo, kad motinos, pasižyminčios introversyviu išgyvenimo tipu, būdavo jautresnės savo kūdikiams. Tokius rezultatus tyrimo autorės aiškino tuo, kad „introvertės motinos yra jautresnės dėl siekio kurti intymius, artimus santykius, t. y. jos labiau įsigilina į bendravimą su kūdikiu, atiduoda daugiau savęs, neskuba, yra stabilesnės ir ramesnės“ (Šarkinaitė, Čekuolienė, Kalinauskienė, 2007, p. 61). Mažesnę ekstravertiškų motinų jautrumą tyrimo autorės aiškino retesniu jų polinkiu priimti negatyvius išgyvenimus, dėl ko jos gali būti linkusios iškraipyti kūdikių signalus, priskirti jiems savo motyvus ir būti mažiau jautrios (Šarkinaitė, Čekuolienė, Kalinauskienė 2007).

Nevienareikšmiai rezultatai randami ir tiriant motinų neurotiškumo ir jų sąveikų su vaikais sąsajas. Dažniau randama, kad motinų neurotiškumas siejasi su mažiau pozityviais motinų–kūdikių sąveikų aspektais, t. y. tokios motinos yra labiau linkusios kontroliuoti savo kūdikius, būna mažiau jautrios jų signalams, bendraudamos su jais dažniau patiria neigiamų emocijų (Clark, Kochanska, Ready, 2000; Koenig, Barry, Kochanska, 2010). Sąsajas tarp motinų neurotiškumo ir neigiamų bendravimo su kūdikiais aspektų gali paaiškinti kito tyrimo rezultatai: buvo rasta, kad neurotiškos motinos mano esančios mažiau kompetentingos, patiria mažesnę pasitenkinimą motinyste (Bornstein, Hahn, Haynes, 2011). Pagaliau aptinkama, kad ne tik neurotiškų motinų bendravimas su kūdikiais pasižymi neigiamais aspektais, bet ir jų kūdikiai dažniau turi elgesio ir emocinių sunkumų: motinos, kurios buvo mažiau emociškai stabilios, t. y. labiau neurotiškos, suteikdavo mažiau paramos savo kūdikiams ir jie dažniau pasižymėdavo agresyviu elgesiu (Van Aken, Junger, Verhoeven, Van Aken, Dekovic, Denissen, 2007), taip pat didesniu neigiamu emociniu jautrumu ir socialiniu atsargumu, t. y. uždarumu, drovumu (Degnan, Henderson,

Fox, Rubin, 2008). Tačiau kiti tyrėjai pateikia prieštaraujančių rezultatų: neurotiškos motinos gali būti jautresnės kūdikio patiriamam stresui (Zeifman, 2003). Dažnai neurotiškumo bruožas siejamas su didesniu depresiškumu, nors pagal teorinį šio bruožo apibrėžimą neurotiškumas atspindi polinkį emocionaliai reaguoti (angl. *emotional reactive*) (Costa, McCrae, 1999). Galbūt neurotiškų motinų emocionalumas kaip tik leidžia joms būti labiau jautrioms kūdikio poreikiams bei empatiškosms.

J. Belsky ir N. Barends (2002) teigė, kad nėra aišku, kaip tėvų sąmoningumo bruožas siejasi su vaikų auklėjimu, nes tyrimuose rečiau randamos sąsajos su šiuo bruožu, bet kėlė hipotezę, kad dėl savo polinkio į organizuotumą tokie tėvai turėtų būti linkę sukurti struktūruotą ir labiau atitinkančią kūdikio poreikius aplinką. Tyrimuose randama, kad motinos su stipriau išreikštu sąmoningumo bruožu dažniau sekdamo ir stebėdavo kūdikio veiklą (Kochanska, Friesenborg, Lange, Martel, 2004), taip pat, kad motinos su aukštais sąmoningumo bruožo įverčiais pasižymėjo gausesnėmis žiniomis apie kūdikius (jų psichologinius, fizinius poreikius bei raidos ypatumus), dažniau įsitraukdavo į diadines ir ekstradiadines sąveikas (kuomet į sąveikas įtraukiamas išorėje esantis objektas), brandesnius simbolinius žaidimus (Bornstein, Hahn, Haynes, 2011), palaikydavo vaikų nepriklausomybės siekį, dažniau rodydavo teigiamas emocijas vaikui (Metsapelto, Pulkkinen, 2003), rečiau nurodydavo, kad jų vaikas turi elgesio sunkumų (Prinzle, Onghena, Hellinckx, Grietens, Ghesquiere, Colpin, 2004). Kitame tyrime nustatyta, kad motinų sąmoningumo bruožas siejosi su motinų kontrole ir polinkiu riboti kūdikių veiklą (Olsen, Martin, Halverson, 1999). Galbūt motinos, turinčios labiau išreikštą sąmoningumo bruožą, yra jautresnės kūdikio signalams ir labiau seka jo atliekamą veiklą, bet kartu tokių motinų polinkis kelti aukštus standartus sau ir aplinkai gali paskatinti jas kontroliuoti savo kūdikių elgesį taip, kad jis atitiktų jų keliamus tikslus?

Analizuojant sąsajas tarp motinų sutarumo ir bendravimo su kūdikiais, rasta, kad turinčios aukštus sutarumo įverčius motinos yra labiau linkusios reikšti teigiamas emocijas, naudoti kognityvinę stimuliaciją, t. y. skaityti kūdikiui, aiškinti įvairius dalykus, yra jautrios kūdikio poreikiams bei rečiau reiškia neigiamas emocijas sąveikų su kūdikiu metu (Belsky, Crnic, Woodworth, 1995), tačiau motinos su stipriau išreikštu sutarumo bruožu dažniau nurodydavo, kad jų vaikai turi elgesio sunkumų (Prinzle, Onghena, Hellinckx, Grietens, Ghesquiere, Colpin, 2004).

Tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamos motinų–kūdikių sąveikos per einant iš kūdikystės į ankstyvąją vaikystę nėra daug. Šis raidos tarpsnis (maždaug nuo 12 iki 36 mėnesio, angl. *toddlerhood*) svarbus, nes jo metu vyksta spartūs pokyčiai, kurie kelia nemažai iššūkių ir kūdikiams, ir tėvams (Edwards, 1995). Vienas svarbiausių raidos aspektų šiuo laikotarpiu yra kūdikio autonomijos siekimas ir noras tyrinėti pasaulį. Tai atsiranda dėl augančių kūdikio fizinių galimybių nutolti nuo motinos ir pačiam atlikti daugelį veiksmų, taip pat vis gerėjančių pažintinių gebėjimų (Seiffer, Hoffing, 1997). Taigi tėvų reakcija į tokius kūdikio elgesio pokyčius tampa labai svarbi.

Dar vienas svarbus raidos uždavinys antraisiais kūdikio gyvenimo metais yra savikontrolės įgūdžių lavinimas, kuomet kūdikis mokosi paklusti tėvų reikalavimams ir atidėti veiksmų atlikimą. Šis laikotarpis pasižymi perėjimu nuo išorinės prie vidinės elgesio kontrolės (Feldman, Greenbaum, Yirmiņa, 1999).

Su kūdikį supančio pasaulio tyrinėjimu ir autonomijos siekiu siejasi ir kai kurie specifiniai motinų–kūdikių sąveikų aspektai. Pirmiausia, tai motinos ir kūdikio bendras dėmesys (angl. *joint attention*). Pastarasis gali būti apibūdinamas kaip triadiniai mainai, kuriuose abu (kūdikis ir motina) suvokia vienas kito dėmesį trečiam objektui ar įvykiui. Bendro dėmesio epizodai atsiranda nuo 7–9 mėnesio, kuomet kūdikis pradeda suprasti save ir kitus kaip turinčius psichines būsenas ir tarp motinos ir kūdikio pradeda rasti intersubjektyvus susietumas, atsiranda susiderinimas tarp motinos ir kūdikio psichinių būsenų (Stern, 1985). M. Tomasello (1992) iškėlė Dėmesio sekimo hipotezę (angl. *Attentional mapping Hypothesis*), kurioje išskyrė dvejopą tėvų sąveikos su kūdikiu stilių: kūdikio dėmesio sekimą ir kūdikio dėmesio nukreipimą. Kūdikio dėmesio sekimas apibūdina sąveikas, kuomet tėvai seka kūdikio dėmesio fokusą. Tai labiau tinka bendraujant su vyresniais kūdikiais ir vaikais nei kalbant apie dėmesio nukreipimo stilių, nes vyresni kūdikiai yra aktyvesni ir patys inicijuoja sąveikas (Hirschmann, Kastner-Koller, Deimann, Aigner, Svecz, 2011). Motina sekdamą kūdikio dėmesio fokusą tuo pačiu patenkina kūdikio autonomijos siekimo poreikį, t. y. leidžia kūdikiui pačiam inicijuoti veiklas, laisvai tyrinėti pasaulį.

Dar vienas svarbus motinų–kūdikių sąveikos aspektas yra motinų bendradarbiavimas. Ainsworth (1969) motinų bendradarbiavimą su kūdikiais siejo su saugaus prieraišumo formavimusi. Motinos bendradarbiaujantis elgesys skatina kūdikio autonomijos siekimą ir, priešingai,

trukdantis ir besikišantis elgesys rodo motinos negebėjimą patenkinti kūdikio poreikį siekti autonomijos.

Antraisiais kūdikio gyvenimo metais besirandančią savikontrolę galima glaudžiai sieti su tėvų duodamais nurodymais bei teikiamu grįžtamoju ryšiu. M. Lewis (1993) analizavo teigiamo ir neigiamo grįžtamojo ryšio ypatumus, atskirdamas grįžtamąjį ryšį, kuris vertina vaiką kaip asmenybę, ir ryšį, kuris vertina vaiko elgesį. Kūdikiai patiria pasididžiavimą, kai sėkmė priskiriama konkrečiai vaiko veiksmui ar veiksmo rezultatui, pvz., „Puikus darbas“. Kai nesėkmė apibendrintai priskiriama vaiko savybėms, o ne konkrečiam elgesiui, vaikai patiria gėdą, pvz., „Tu esi blogas berniukas“. Tokiu atveju kūdikis save patį suvokia kaip nesėkmingą, o ne savo elgesį vertina kaip netinkamą.

Dažnai, kuomet tyrimuose ieškoma sąsajų tarp motinų asmenybės savybių ir jų auklėjimo strategijų, kaip svarbus kintamasis įtraukiamas motinų emocinis tonas. Randama, kad aukšti ekstraversijos, sutarumo, sąmoningumo ir atvirumo bruožų įverčiai yra susiję su teigiamomis motinų emocijomis (Smith, Spinrad, Eisenberg, Gaertner, Popp, Maxon, 2007), o motinų neurotiškumas – su jų neigiamomis emocijomis sąveikų metu (Belsky, Crnic, Woodworth, 1995; Kochanska, Clark, Goldman, 1997).

Lietuvoje tyrimų, analizuojančių įvairius kūdikių–motinų sąveikų aspektus, tėra vienas kitas. Ypač, kai kalbama apie sąveikų analizę pasitelkiant ne įprastus popieriaus ir pieštuko, o stebėjimo metodus. Todėl apie Lietuvos motinų ir kūdikių sąveikas būtent tokio pobūdžio mokslinės medžiagos iš tiesų turime labai menkai. Kitas aktualus šio tyrimo aspektas platesnis, reikšmingas ne tik Lietuvos kontekste. Nors kūdikių sąveikų tyrinėjimais plačiai domimasi jau ne vieną dešimtmetį, tačiau ilgą laiką šiose analizėse buvo susitelkiama ties gana siauromis sąveikų ir įvairių su tėvų ar motinu elgesiu susijusių kintamųjų sąsajomis. Pastaruoju metu itin susidomėta ir netiesioginiais ankstyvosios kūdikio patirties veiksniais (tokiais kaip motinos asmenybės savybės) ir tuo, kaip tai galime išskirti ir pastebėti būtent jų kasdienės sąveikos metu. Tai neabejotinai aktualu psichikos sveikatos veiksnių ir ankstyvosios intervencijos kontekste. Pagaliau, toks detalizuotas ir specifinis sąveikų nagrinėjimas naudingas ir praktiniu požiūriu. Paskutiniuosius du dešimtmečius asmens savasties ir jo santykių raidos ir netgi psichoterapijos proceso supratimas plėtėsi remiantis motinų–kūdikių sąveikas nagrinėjančiais tyrimais. Taigi pagrįn-

dinis mūsų tyrimo tikslas ir buvo panagrinėti, kaip motinų asmenybės bruožai siejasi su motinų elgesiu sąveikose su kūdikiu.

Remiantis atliktų tyrimų rezultatais bei teoriniu Belsky (1984) vaikų auklėjimo modeliu savo tyrime keliame prielaidas, kad: a) motinų neurotiškumas ir ekstravertiškumas teigiamai siesis su kūdikių dėmesio nukreipimu, motinų trukdymu ir neigiamu grįžtamoju ryšiu bei jų irzliu ir liūdnu emociniu tonu; b) motinų sąmoningumas, sutarumas ir atvirumas teigiamai siesis su kūdikių dėmesio sekimu, motinų bendradarbiavimu, teigiamu ir koreguojančiu grįžtamoju ryšiu bei motinų neutraliu tonu sąveikų metu.

METODIKA

Tyrimo dalyviai

Šiame tyrime analizuojami mokslininkų grupės projekto „Kūdikių ir mažų vaikų psichikos ir fizinės sveikatos tyrimas“ duomenys (projektas finansuotas Lietuvos mokslo tarybos, sutarties Nr. MIP-147/20100, projekto vadovė doc. dr. Roma Jusienė). Vykdamas projekte numatytą tyrimą siekta aiškintis svarbiausius vienerių metų amžiaus vaikų raidos aspektus bei jų sąsajas su artimiausia mažų vaikų aplinka, tai yra šeimos psichologinėmis ir socialinėmis charakteristikomis, santykiais su tėvais ar kitais globėjais. Iš daugiau nei dviejų šimtų projekto tęstiniame tyrime nuo kūdikių gimimo dalyvaujančių šeimų tikslingai atrinkta imtis (33 pusantrų metų amžiaus vaikų ir jų motinų) sąveikų tyrimui. Praėjus kelioms mėnesiams po sąveikų tyrimo su motinomis buvo susisiekiama, prašant užpildyti asmenybės klausimyną. Dalis šių motinų neužpildė skilties apie asmenybės bruožus, todėl šiame straipsnyje analizuojama 26 motinų ir jų kūdikių porų, apie kurias yra visa reikalinga informacija. Kadangi buvo siekiama tirti ir aprašyti normalios raidos kūdikių įprastas sąveikas su motinomis, šiam tyrimui buvo atrinktos motinos, pagimdžiusios sveikus išnešiotus kūdikius, turėjusios nekomplikuotą nėštumą ir gimdymą, pasižymėjusios mažais depresiško po gimdymo įverčiais, ištekėjusios.

Motinų amžius svyravo nuo 25 iki 45 metų ($M = 30,31$, $SD = 4,25$), kūdikių – nuo 14 iki 18 mėnesių ($M = 15,41$, $SD = 1,05$), iš jų buvo 13 mergaičių ir 13 berniukų. 20 motinų turėjo aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir 6 – aukštąjį neuniversitetinį išsilavinimą, visos motinos pasirinko mo-

tinystės atostogas dvejiems metams. 18 kūdikių buvo pirmagimiai šeimoje, o 8 – ne pirmagimiai. Tyrime dalyvavusios motinų ir kūdikių poros buvo iš Kauno apskrities.

Tyrimo metodika

Kūdikių ir motinų sąveikų analizė atlikta remiantis **stebėjimo metodu**. Stebėjimo duomenys koduojami iš vaizdo įrašų. Motinų ir kūdikių sąveikų filmavimai atlikti tiriamųjų namuose. Juos atliko 5 tyrėjos, psichologijos bakalauro bei magistro programų studentės. Visos jos buvo apmokytos, kaip atlikti stebėjimą ir filmavimus, kiekviena tyrėja gavo kūdikio ir motinos stebėjimo metodinius nurodymus ir protokolus, kuriais turėjo vadovautis atlikdama tyrimą. Tyrėjos iš anksto susisiekdavo su motinomis telefonu ir susitardavo dėl vizito tyrimo dalyvių namuose. Filmavimai vykdavo dienos metu, vizito laikas buvo derinamas atsižvelgiant į kūdikio dienos režimą (miegą ir maitinimą). Vizitas į motinos ir kūdikio namus trukdavo iki 1 val. Keliolika minučių skiriama susipažinimui su motina ir kūdikiu, paaiškinimui, kaip ir kas vyks. Po to filmuojamos visos situacijos iš eilės: laisvas žaidimas ir bendros užduoties atlikimas. Tyrėjos kūdikiams ir motinoms pateikdavo vienodus žaislų rinkinius, kurie buvo atrinkti specialiai šiam tyrimui.

Sąveikų stebėjimui buvo pasirinktos dvi situacijos – *laisvo žaidimo ir bendros struktūruotos užduoties atlikimo*. *Laisvo žaidimo* stebėjimas – bene dažniausiai kūdikių ir motinų sąveikų analizėje naudojama situacija. Neribojami ir spontaniški motinos veiksmai laisvo žaidimo metu atskleidžia susiklosčiusią autentišką jos ir kūdikio bendravimo patirtį. Tai suteikia tyrėjams galimybę lanksčiai panaudoti turimą medžiagą atsakant į labai įvairius konkretaus (šiuo atveju ir mūsų) tyrimo klausimus. Tuo tarpu *struktūruotos užduoties atlikimas* ir *bendras užduoties formulavimas* (tiesiog padėti kūdikiui ką nors atlikti) leidžia giliau ir subtiliau atskleisti motinos vadovavimo stilių bendradarbiaujant su kūdikiu. Tai savu ruožtu gali reikšmingai papildyti motinos asmenybės savybių analizę ir yra labai svarbu kaip tik šio tyrimo kontekste.

Laisvam žaidimui kūdikiui ir motinai pasiūloma keletas kūdikio amžiui tinkamų žaislų. Motinai pasirinkus labiausiai įprastą žaidimų vietą ar kambarį, prašoma pažaisti su pateiktais žaislais taip, kaip įprastai žaidžia. Žaidimo ir filmavimo trukmė – 10 min.

Bendros struktūruotos užduoties metu motinai ir kūdikiui duodamos dvi užduotys (viena paskui kitą): motina instrukuojama padėti kūdikiui sudėti piramidę, po to – dėlionę. Abiejų užduočių atlikimui (ir filmavimui) skiriama po 3 min.

Vertinti motinų ir kūdikių sąveikų kokybę buvo sudaryta kodavimo sistema, kurioje išskirti keturi bendravimo ypatumus apibrėžiantys konstruktai: motinų vadovavimas kūdikio dėmesiui, motinų bendradarbiavimas, motinų grįžtamasis ryšys ir motinų emocinis tonas sąveikų su kūdikiu metu. Filmuotos medžiagos kodavimą atliko šio straipsnio autorės Raminta Vaiciukevičė ir Danguolė Čekuolienė, remdamosis sudaryta kodavimo sistema.

Motinų vadovavimas kūdikio dėmesiui buvo vertinamas intervalų kodavimo strategijos metodu iš įrašų laisvo žaidimo metu, intervalo trukmė – 15 s. Šis konstruktas buvo išskirtas remiantis M. Tomasello (1992) Dėmesio sekimo hipoteze (angl. *Attentional mapping Hypothesis*) bei N. Hirschmann ir kt. (2011) sukurta INTAKT kodavimo sistema. Išskiriamos dvi pagrindinės strategijos: *kūdikio dėmesio sekimas* ir *dėmesio nukreipimas*.

Kūdikio dėmesio sekimo strategijų sudaro keturios smulkesnės kategorijos:

- *Veiksminis kūdikio dėmesio sekimas*: motina įsitraukia į kūdikio atliekamą veiklą žaisdama kartu su kūdikiu.
- *Verbalinis kūdikio dėmesio sekimas*: motina komentuoja kūdikio veiksmus, įvardija juos ir jų pasekmes ir (arba) įvardija objektus, su kuriais kūdikis žaidžia.
- *Veiksminis ir verbalinis kūdikio dėmesio sekimas*: sujungia prieš tai abi minėtas kategorijas, t. y. motina palaiko kūdikio dėmesį tiek veiksmiais, tiek bendraudama verbaliniu būdu.
- *Pasyvus kūdikio dėmesio sekimas*: motina žvilgsniu seka kūdikio atliekamas veiklas, kaip jis žaidžia, tačiau jokių aktyvių veiksmų neatlieka, nekommentuoja kūdikio žaidimo.

Kūdikio dėmesio nukreipimo strategija: motina bando nukreipti kūdikio dėmesio fokusą nuo jo tuo metu atliekamos veiklos.

Išskiriama dar viena kategorija, kai *nėra bendro dėmesio*.

Motinių–kūdikų sąveikų epizodai buvo filmuojami pakankamai trumpą laiką (laisvo žaidimo trukmė – 10 min.), o kūdikio dėmesio sekimo strategijos yra net keturios, kurios per trumpą stebėjimo (ir filmavimo) laiką galėjo neatsiskleisti. Tolimesnėje analizėje kūdikio dėmesio sekimo strategijos bus analizuojamos ir atskirai, ir sujungus į vieną bendrą strategiją.

Motinių bendradarbiavimo kategorijoms vertinti buvo pasirinkta intervalų kodavimo strategija iš įrašų bendros struktūruotos užduoties metu, intervalo trukmė – 10 s. Šiam konstruktui analizuoti buvo pasirinkta trumpesnė intervalo trukmė, nes struktūruotos užduoties metu buvo intensyvesnės motinų ir kūdikų sąveikos. Remiantis viena iš Ainsworth (1969) pasiūlytų motinų jautrumo skalių – bendradarbiavimo ir trukdymo – buvo išskirtos motinų bendradarbiavimo ir trukdymo kategorijos.

Motinių bendradarbiavimą sudaro trys smulkesnės kategorijos:

- *Motinių veiksminis bendradarbiavimas*: motina veiksmais padeda arba paskatina kūdikį atlikti užduotį.
- *Motinių verbalinis bendradarbiavimas*: motina kūdikiui padeda atlikti užduotį pasiūlydama, kokie galėtų būti jo tolimesni veiksmai, arba paskatina žodžiais.
- *Motinių veiksminis ir verbalinis bendradarbiavimas*: motina padeda ir (arba) paskatina kūdikį atlikti užduotį tiek veiksmais, tiek žodžiais.

Motinių trukdymą sudaro trys smulkesnės kategorijos:

- *Motinių verbalinis trukdymas*: motina duoda direktyvias komandas ir nurodymus nepaisant, kad kūdikis tuo metu atlieka kitus veiksmus, arba sako draudimus, siekdama nutraukti kūdikio atliekamus veiksmus.
- *Motinių veiksminis trukdymas*: motina savo veiksmais apriboja kūdikio atliekamą veiklą, siūlo atlikti kitus veiksmus neatsižvelgdama į kūdikio atliekamą veiklą arba veiksmais įsikiša į kūdikio atliekamą veiklą.
- *Motinos veiksminis ir verbalinis trukdymas*: kuomet motino trukdo vaiko atliekamai veiklai tiek verbaliai, tiek veiksmais (sujungia prieš tai abi minėtas kategorijas).

Motina pasyviai stebi: motina neįsitraukia nei verbaliai, nei veiksmais į vaiko atliekamą užduotį.

Motinių grįžtamasis ryšys buvo koduojamas bendros struktūruotos užduoties metu, vertinimui buvo pasirinkta įvykių fiksavimo strategija.

Remiantis M. Lewis (1993) save įvertinančių emocijų modeliu buvo išskirtos penkios grįžtamojo ryšio kategorijos: *neigiamas apibendrintas grįžtamasis ryšys* (motina negatyviai komentuoja kūdikio atliekamus veiksmus įvardindama neigiamas kūdikio asmens savybes, nepaisant jos emocinio balso tono, t. y. jis gali būti tiek pozityvus, tiek negatyvus, tiek neutralus, pvz., „Tu esi toks tinginys“); *neigiamas grįžtamasis ryšys apie veiksmus arba veiksmų rezultatą* (kai motina negatyviai atsiliepia apie kūdikio atliktą specifinį veiksma ar to veiksmo rezultata, balso tonas taip pat negatyvus, pvz., „Šita detalė turi būti ne čia!“); *teigiamas apibendrintas grįžtamasis ryšys* (kai motina pozityviai atsiliepia apie kūdikio atliekamus arba atliktus veiksmus įvardindama kokias nors pozityvias jo asmenines savybes, pvz.: „Tu esi toks protingas berniukas“), *teigiamas grįžtamasis ryšys apie veiksmus ar veiksmų rezultatus* (kai motina pozityviai atsiliepia apie kūdikio atliktą specifinį veiksma (-us) ar to veiksmo (-ų) rezultata, pvz., „Tu teisingai įdėjai detalę“) ir *koreguojantis grįžtamasis ryšys* (motina kalba neigiamai, kritikuoja kūdikio veiksmus ir skirtingai nuo neigiamo grįžtamojo ryšio – kūdikio veiksmus ar veiksmų rezultata, jos balso tonas išlieka pozityvus, pvz., „Šita detalė čia netinka“).

Motinių grįžtamojo ryšio kategorijos yra keturios ir jos gali nepakankamai gerai atsiskleisti per pakankamai trumpas motinų–kūdikių sąveikas, tad toliau jos bus analizuojamos tiek pavienės, tiek sujungus į stambesnius vienetus: motinų teigiamas grįžtamasis ryšys (sujungia teigiamą apibendrintą grįžtamąjį ryšį ir teigiamą grįžtamąjį ryšį apie veiksmus ar veiksmų rezultatus) bei neigiamas grįžtamasis ryšys (sujungia neigiamą apibendrintą grįžtamąjį ryšį ir neigiamą grįžtamąjį ryšį apie veiksmus ar veiksmų rezultatus).

Motinių emocinis tonas buvo koduojamas laisvo žaidimo ir bendros struktūruotos užduoties metu atskirai, vertinimui buvo pasirinkta intervalų kodavimo strategija, intervalo trukmė – 15 s. Išskirtos keturios emocinio tono kategorijos: *džiugus emocinis tonas* (motinos balso tonas džiugus, ji šypsosi, maloniai ir šiltai bendrauja su kūdikiu, teigiama veido išraiška); *irzlus emocinis tonas* (motina atrodo suirzusi ar pikta, jos balso ir veido išraiška pikta ar suirzusi); *liūdnas emocinis tonas* (motina atrodo liūdna, jos balso tonas liūdnas, prislopintas, veido išraiška liūdna); *neutralus emocinis tonas* (motinos veido išraiška neutrali, jos veidas atrodo ramus, balso tonas lygus, ramus, neutralus).

Motinių ir kūdikių sąveikos buvo analizuojamos telkiant dėmesį į numatytus konstruktus: motinų vadovavimo kūdikių dėmesiui strategijos, motinų bendradarbiavimo strategijos, motinų grįžtamasis ryšys ir motinų emocinis tonas sąveikų su kūdikiu metu. Motinų vadovavimo kūdikio dėmesiui, motinų bendradarbiavimo ir motinų emocinio tono konstruktai buvo vertinami procentais, t. y. kiek kiekvieno konstrukto kategorija procentais buvo išreikšta kitų to konstrukto kategorijų atžvilgiu. Motinų grįžtamasis ryšys buvo vertinamas apskaičiuojant kiekvienos šio konstrukto kategorijos absoliutų skaičių. Motinų neigiamo apibendrinto grįžtamojo ryšio kategorija buvo pašalinta iš tolimesnės duomenų analizės, nes nei karto nebuvo užfiksuota.

Siekiant patikrinti stebėjimo duomenų patikimumą, 10 (38%) tiriamųjų porų įrašai laisvo žaidimo ir bendros užduoties metu buvo įvertinti kito stebėtojo, kuris nebuvo susipažinęs su tyrimo tikslais ir keliamomis tyrimo hipotezėmis. Antras stebėtojas buvo apmokytas naudotis sudaryta kodavimo sistema. Buvo apskaičiuotas dviejų vertintojų sutapimas pagal J. M. Sattler (1992) pateiktą dviejų vertintojų vertinimo procentinio sutapimo formulę: motinų dėmesio sekimo konstrukto – 74,0%; motinų bendradarbiavimo – 78,1%; motinų emocinio tono – 76,3%.

Motinų grįžtamojo ryšio kategorijoms koduoti buvo pasirinkta įvykių fiksavimo strategija. Duomenų, surinktų remiantis šia strategija, patikimumas vertinamas pagal įvykių fiksavimo procentinio sutapimo formulę (Sattler, 1992). Buvo gauti tokie dviejų vertintojų vertinimų suderinamumai kiekvienai grįžtamojo ryšio kategorijai atskirai: motinų teigiamas grįžtamasis ryšys apie veiksmus ar veiksmų rezultatą – 83,9%, motinų teigiamo apibendrinto grįžtamojo ryšio – 79,3%, motinų neigiamo grįžtamojo ryšio apie veiksmus ar veiksmų rezultatą – 80,0%, motinų korekcinio grįžtamojo ryšio – 81,0%. Kaip matome, bendras dviejų vertintojų sutapimas yra pakankamai aukštas visoms motinų ir kūdikių sąveikas vertinančioms kategorijoms.

Motinių asmenybės bruožai įvertinti NEO–FFI (Costa, McCrae, 1989) (angl. *NEO Five Factor Inventory*) klausimynu (t. y. NEO PI-R S formos versija). Klausimyną sudaro penkios skalės po 12 klausimų, kurių kiekvienas įvertinamas nuo 1 („visiškai nesutinku“) iki 5 („visiškai sutinku“) balų. Išskiriamos penkios skalės: *neurotiškumas* (t. y. polinkis patirti neigiamas emocijas); *ekstravertiškumas* (t. y. draugiškumas, visuomeniškumas ir

stimuliacijos siekimas); *atvirumas* (t. y. atvirumas patirčiai, kuris apima aktyvią vaizduotę, estetinį jautrumą, dėmesį jausmams ir pan.); *sutarumas* (apima altruistiškumą, užuojautą ir siekį padėti kitiems); *sąmoningumas* (apima aukštą impulsų kontrolę ir gebėjimą valdyti savo troškimus) (Bagdonas, Barkauskienė, Kairys, Liniauskaitė ir kt., 2012).

VU Specialiosios psichologijos laboratorijos sudaryta redakcinė grupė išvertė ir adaptavo NEO-FFI metodiką Lietuvoje 2012 metais (Bagdonas ir kt., 2012). Sutikimas naudotis šia metodika buvo gautas iš metodikos mokslinio redaktoriaus prof. A. Bagdono. NEO-FFI klausimyno skalės pagal metodikos reikalavimus apskaičiavo apmokytas tyrėjas dr. Antanas Kairys.

Patikimumas ir validumas. Šiame tyrime NEO-FFI skalių patikimui ir validumui patikrinti buvo apskaičiuotas vidinis suderinamumas (Cronbacho α), kuris buvo pakankamai geras visoms skalėms, atsižvelgiant į tai, kad imtis buvo nedidelė: neurotiškumo – 0,89; ekstraversijos – 0,80; atvirumo – 0,69; sutarumo – 0,58; sąmoningumo – 0,79. Taip pat atliekant NEO-FFI adaptaciją Lietuvoje, remiantis amžiaus ir lyties kriterijumi buvo sudaryta reprezentatyvi adaptacinė imtis ($N = 715$). Siekiant patikrinti struktūrinį validumą, atlikta faktorinė duomenų analizė ir naudota principinė komponentų analizė su Varimax sukiniu ($KMO = 0,869$; Bartlett's $\chi^2 = 11140,67$, $p < 0,001$). Remiantis atlikta statistine analize, buvo išskirti penki faktoriai, kurie paaiškino 36,4 % dispersijos bei visi teigiamai atitinkamuose faktoriuose turėjo bent 0,2 svorį (Bagdonas, Barkauskienė, Kairys, Liniauskaitė, Valickas, Žukauskienė, 2012).

Rezultatams apdoroti buvo naudojama kompiuterinė statistinė programa SPSS 17.0. Siekiant sužinoti, kaip motinų asmenybės bruožai siejasi su jų sąveikomis su kūdikiais, buvo pasirinktas koreliacijas įvertinantis neparametrinis kriterijus – Spearman ranginės koreliacijos koeficientas.

REZULTATAI

Pirmiausia atlikome motinų asmenybės bruožų ir jų vadovavimo kūdikių dėmesiui strategijų koreliacinę analizę. Rasti tokie statistškai reikšmingi ryšiai tarp motinų asmenybės bruožų ir motinų vadovavimo kūdikių dėmesiui strategijų: motinų ekstraversija siejosi su kūdikių dėmesio nukreipimu, o sujungus motinų dėmesio sekimo strategijas, bendras kūdikių dėmesio sekimas siejosi su motinų neurotiškumu (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Motinų asmenybės bruožų ir motinų vadovavimo kūdikių dėmesiui strategijų sąsajos (Spearman r)

Table 1. Relations between maternal personality traits and mothers' attention directing strategies (Spearman r)

Skalės	Veiksminis ir verbalinis dėmesio sekimas					Bendro dėmesio nebuvimas
	Pasyvus dėmesio sekimas	Veiksminis dėmesio sekimas	Verbalinis dėmesio sekimas	Dėmesio sekimas	Dėmesio nukreipimas	
Motinų neurotiškumas	0,248	-0,314	0,150	0,423*	-0,333	-0,201
Motinų ekstraversija	-0,062	0,342	-0,332	-0,103	0,446*	0,223
Motinų sutarumas	0,086	0,096	-0,046	-0,106	0,031	-0,237
Motinų atvirumas	-0,019	0,168	0,041	0,082	0,129	-0,131
Motinų sąmoningumas	0,130	0,268	-0,193	-0,077	-0,114	0,033

* koreliacijos koeficientas statistškai reikšmingas, kai $p < 0,05$

Buvo rasti du statistiškai reikšmingi ryšiai tarp motinų asmenybės bruožų ir jų bendradarbiavimo: didesni motinų sąmoningumo bruožo įverčiai siejosi su mažesniu motinų verbaliniu bendradarbiavimu, o motinų atvirumas siejosi su mažesniu verbaliniu trukdymu (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Motinų asmenybės bruožų ir motinų bendradarbiavimo kategorijų sąsajos (Spearman r)

Table 2. Relations between maternal personality traits and mothers' cooperation (Spearman r)

Skalės	Motinų veiksminis bendradarbiavimas	Motinų verbalinis bendradarbiavimas	Motinų veiksminis ir verbalinis bendradarbiavimas	Motinų veiksminis ir verbalinis trukdymas	Motinų verbalinis trukdymas	Motinų veiksminis ir verbalinis trukdymas	Motinų pasyvus stebėjimas
Motinų neurotiškumas	0,057	0,293	-0,024	-0,009	-0,163	-0,225	0,235
Motinų ekstraversija	-0,358	-0,362	0,147	0,108	0,136	0,280	-0,107
Motinų sutarumas	-0,063	-0,173	0,157	-0,090	-0,131	-0,022	-0,040
Motinų sąmoningumas	-0,257	-0,500**	0,095	0,128	0,193	0,248	0,067
Motinų atvirumas	-0,153	0,369	0,019	-0,131	-0,428*	0,121	0,098

* koreliacijos koeficientas statistiškai reikšmingas, kai $p < 0,05$
 ** koreliacijos koeficientas statistiškai reikšmingas, kai $p < 0,01$

Atlikus koreliacinę motinų asmenybės bruožų ir grįžtamojo ryšio teikimo analizę (žr. 3 lentelę), paaiškėjo, kad motinų neurotiškumas susijęs su motinų teigiamu grįžtamoju ryšiu apie kūdikio veiksmus ar tų

veiksmų rezultatą. Sujungus teigiamo grįžtamojo ryšio kategorijas, buvo rasta, kad motinų neurotiškumas taip pat siejosi su motinų teigiamu grįžtamuoju ryšiu, o motinų sąmoningumo bruožo įverčiai buvo susijęs su retesniu motinų teigiamu grįžtamuoju ryšiu (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Motinų asmenybės bruožų ir motinų grįžtamojo ryšio sąsajos (Spearman r)

Skalės	Motinų teigiamas grįžtamasis ryšys apie kūdikių veiksmus ar veiksmų rezultata	Motinų teigiamas apibendrintas grįžtamasis ryšys	Motinų teigiamas grįžtamasis ryšys	Motinų teigiamas grįžtamasis ryšys apie kūdikių veiksmus ar veiksmų rezultata	Motinų neigiamas grįžtamasis ryšys	Motinų koreguojantis grįžtamasis ryšys
Motinų neurotiškumas	0,403*	-0,023	0,461*	0,461*	0,088	-0,034
Motinų ekstraversija	-0,190	0,084	-0,246	-0,246	-0,108	-0,091
Motinų sutarumas	-0,170	-0,021	-0,229	-0,229	-0,047	0,110
Motinų sąmoningumas	-0,328	-0,059	-0,406*	-0,406*	-0,032	0,042
Motinų atvirumas	-0,368	-0,008	-0,289	-0,289	-0,007	-0,007

* koreliacijos koeficientas statistiškai reikšmingas, kai $p < 0,05$

Ketvirtoje lentelėje pateikti statistškai reikšmingi ryšiai tarp motinų asmenybės savybių ir jų emocinio tono sąveikų su kūdikiu metu. Motinų ekstraversija siejosi su retesniu džiugiu ir su dažnesniu irzliu jų emociniu tonu bendros užduoties metu. Motinų atvirumas siejosi su motinų džiugiu emociniu tonu laisvo žaidimo metu.

4 lentelė. Motinų asmenybės bruožų ir motinų emocinio tono laisvo žaidimo ir bendros struktūruotos užduoties metu sąsajos (Spearman r)

Table 4. Relations between maternal personality traits and mothers' emotional tone during free play and structured task (Spearman r)

Skalės	Motinų neutralus emocinis tonas		Motinų džiugus emocinis tonas		Motinų irzlius emocinis tonas		Motinų liūdnas emocinis tonas	
	Laisvas žaidimas	Bendra užduotis	Laisvas žaidimas	Bendra užduotis	Laisvas žaidimas	Bendra užduotis	Laisvas žaidimas	Bendra užduotis
Motinų neurotiškumas	0,029	0,134	0,016	0,232	-0,214	-0,281	-0,247	-0,344
Motinų ekstraversija	0,131	-0,230	-0,262	-0,393*	0,238	0,401*	0,206	0,246
Motinų sutarumas	-0,207	-0,190	0,331	0,221	-0,107	0,017	-0,055	-0,120
Motinų sąponingumas	-0,214	-0,054	0,074	-0,314	-0,082	0,188	0,069	0,142
Motinų atvirumas	-0,161	0,179	0,483*	0,300	-0,343	-0,096	-0,349	-0,254

* koreliacijos koeficientas statistškai reikšmingas, kai $p < 0,05$

REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuo tyrimu atskleidėme, kad motinos, kurios turėjo labiau išreikštus neurotiškumo bruožus ir verčius, dažniau sekė kūdikio dėmesį bei teikė teigiamą grįžtamąjį ryšį apie kūdikio veiksmus ar tų veiksmų rezultata. Motinos, kurios turėjo labiau išreikštą ekstraversijos bruožą, dažniau nukreipdavo kūdikio dėmesį. Jų emocinis tonas rečiau būdavo džiugus bei dažniau irzlus bendros struktūruotos užduoties metu. Motinos, kurios turėjo labiau išreikštą sąmoningumo bruožą, su kūdikiais rečiau bendradarbiavo verbaliniu būdu ir rečiau teikė teigiamą grįžtamąjį ryšį. Motinos, kurios turėjo labiau išreikštą atvirumo bruožą, rečiau trukdė verbaliai ir dažniau jų emocinis tonas laisvo žaidimo metu buvo džiugus.

Gautos priešingos keltai prielaidai sąsajos tarp motinų neurotiškumo bruožų ir kūdikių dėmesio sekimo strategijų, motinų teigiamo grįžtamojo ryšio ir teigiamo grįžtamojo ryšio apie kūdikio veiksmus ar veiksmų rezultata. Tyrimuose dažniausiai motinų neurotiškumo bruožas siejamas su labiau neigiamais sąveikų aspektais – motinos rečiau patirdavo teigiamas ir dažniau neigiamas emocijas sąveikose su kūdikiais, buvo mažiau kognityviai stimuliuojančios ir mažiau jautrios kūdikio signalams, labiau kontroliuojančios (Belsky, Crnic, Woodworth, 1995; Kochanska, Clark, Goldman, 1997; Koenig, Barry, Kochanska, 2010; Smith, 2010). Galime pasvarstyti, kodėl mūsų randamos sąsajos nesutampa su kitų tyrėjų rastomis sąsajomis. Galbūt tokios sąsajos galėjo atsirasti dėl specifinių kūdikių reakcijų į motinų elgesį. Dar Ainsworth (1969) aprašydama jautrumo skales iškėlė idėją, kad kūdikiai dėl nuolatinio motinų kišimosi į jų veiklą gali tapti pasyvesni jų tarpusavio sąveikose. Tuomet motinoms nebelieka galimybės ar reikalo trukdyti kūdikių veiklai ir jų elgesys tampa pozityvesnis ir inicijuojantis sąveikas. Panašiai gali atsitikti ir su dėmesio nukreipimo strategijomis: galbūt motinos, turinčios aukštus neurotiškumo bruožus ir verčius, labiau linkusios nukreipti kūdikių dėmesį, o kūdikiai, bandydami prisitaikyti prie tokio motinų elgesio, per tam tikrą laiką tampa pasyvesni. Tuomet tokie kūdikiai mažiau inicijuoja patys naujas veiklas, tad motinoms lieka mažiau galimybių nukreipti kūdikių dėmesį nuo jų atliekamos veiklos. Šiame tyrime nebuvo analizuojamas kūdikių elgesys ir reakcijos į motinų veiksmus, tačiau tolesniuose tyrimuose būtų svarbu įtraukti ir kūdikio elgesio bei reakcijų stebėjimą. Dėl panašių priežasčių gali atsirasti ir sąsajos tarp motinų neurotiškumo bruožų ir teigiamo grįžtamojo ryšio. Galbūt motinos, turinčios aukštus neurotiškumo bruožus ir verčius, buvo linkusios teikti teigiamą grįžtamąjį ryšį savo kūdikiams. Tai taip pat galėjo sustiprinti kūdikių iniciatyvą ir

taip sumažinti neigiamo grįžtamojo ryšio apie savo veiksmus ar veiksmų rezultatus galimybę. Beje, kaip žinome, individai su labiau išreikštu neurotiškumo bruožu yra labiau linkę būti nerimastingi, susirūpinę, nuogaštauojantys (Costa, McCrae, 1984, cit. plg. Bagdonas, Barkauskienė, Kairys, Linauskaitė, Valickas, Žukauskienė, 2012). Galbūt dėl savo padidėjusio nerimastingumo ir susirūpinimo tokios motinos yra jautresnės kūdikių signalams ir pastabesnės kūdikių veiklai. Dėl to jos geriau sugeba sekti kūdikių dėmesio fokusą bei jautriau įsitraukti į kūdikių veiklą, nenukreipdamos jų dėmesio. Panašūs rezultatai gauti atlikus kitą tyrimą: nustatyta, kad motinos, turinčios aukštus neurotiškumo įverčius, jautriau reaguodavo į kūdikio patiriamą stresą (Zeifman, 2003). Gali būti, kad neurotiškos motinos yra empatiškesnės vaiko poreikiams ir siunčiamiems signalams.

Kaip jau minėjome, ekstraversijos bruožas siejosi su kūdikių dėmesio nukreipimo strategija bei retesniu džiugiu motinų emociniu tonu ir dažnesniu irzliu emociniu tonu bendros struktūruotos užduoties metu. Šie rezultatai iš dalies patvirtina mūsų keltą prielaidą ir taip pat siejasi su kitų tyrimų rezultatais, kuriuose atsispindėjo tai, kad motinų aukšti ekstraversijos bruožo įverčiai siejosi su labiau kontroliuojančiu auklėjimo stiliumi (Smith, 2010) bei aukštu neigiamu emocingumu (Kochanska, Clark, Goldman, 1997). Galbūt iš tiesų, kaip teigia Smith (2010), motinos, kurios turi aukštą socialinės stimuliacijos poreikį (t. y. turi aukštus ekstraversijos bruožo įverčius), gali nepakankamai patenkinti savo poreikį bendraudamos su kūdikiais, kurie dar nesugeba būti visaverčiais socialiniais partneriais. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad visos mūsų tyrime dalyvavusios motinos pasirinko išeiti vaiko priežiūros atostogų dvejiems metams. Galbūt ekstravertiškesnės motinos ilgai būdamos namuose su vaiku patiria didesnę frustraciją, nes jų gyvenimas auginant vaiką nėra toks socialiai aktyvus. Tad tokių motinų polinkis nukreipti kūdikio dėmesį gali sietis su tuo, kad jos labiau stengiasi kontroliuoti kūdikio elgesį ir patenkinti savo bendravimo poreikį. Motinų ekstravertiškumo sąsajos su polinkiu mažiau reikšti džiugų emocinį toną ir dažniau reikšti irzlų emocinį toną gali sietis su nepasitenkinimu dėl nepatenkinto bendravimo poreikio. Taip pat tokios sąsajos gali sietis ir su Šarkinaitės ir kt. (2007) prielaida, kad ekstravertės motinos yra linkusios nepriimti patirties, susijusios su negatyviais išgyvenimais. Tai gali jas paskatinti iškraipyti kūdikio signalus ir priskirti jiems savo motyvus, t. y. būti mažiau jautrioms savo kūdikiams. Mažesnis motinų jautrumas atspindi motinų netinkamą kūdikio signalų supratimą: tokios motinos gali neįvertinti kūdikio įsitraukimo į tuo metu atliekamą veiklą ir bandyti nukreipti jo dėmesį į naują veiklą. Pastebėtina ir tai, kad motinų ekstraversija siejosi su jų emociniu tonu tik bendros

užduoties metu, o ne laisvo žaidimo metu. Visai galimas dalykas, kad ekstraversija pasižyminčios mamos labiau orientuotos į rezultatą ir joms svarbiau yra tinkamai atlikti užduotį, todėl patiria daugiau susierzinimo kaip tik šioje, o ne laisvo žaidimo situacijoje.

Mūsų tyrime motinos, turėjusios aukštus sąmoningumo įverčius, mažiau bendradarbiavo su kūdikiu ir rečiau teikė teigiamą grįžtamąjį ryšį. Šie rezultatai iš dalies susiję su kito tyrimo, kuriame buvo gauta, kad motinų labiau išreikštas sąmoningumo bruožas siejasi su jų naudojamu ribojančiu kūdikius auklėjimo stiliumi, t. y. naudojama didesne kontrole kūdikio atžvilgiu (Olsen, Martin, Halverson, 1999). Motinos, turinčios aukštus sąmoningumo bruožo įverčius, turėtų būti linkusios turėti aukštus standartus, siekti savo tikslų. Galbūt tokios motinos dažniau kontroliuoja kūdikius sąveikų metu, kad jie elgtųsi taip, kad atitiktų jų keliamus tikslus, todėl tokioms motinoms gali būti sunkiau bendradarbiauti su kūdikiais atliekant bendrą užduotį. Taip pat dėl aukštų standartų turėjimo tokioms motinoms kūdikio pastangos atlikti užduotį gali atrodyti vis nepakankamos (dažniau pastebimos kūdikio daromas klaidos), todėl jos gali mažiau teikti teigiamą grįžtamąjį ryšį. Beje, Zeifman (2003) rado, kad motinos, turinčios žemesnius sąmoningumo bruožo įverčius, buvo jautresnės kūdikio patiriamam stresui. Tyrimo autoriai kelia prielaidas, kad sąmoningumo bruožu išsiskiriantys tėvai gali labiau vertinti kitas gyvenimo sritis, pavyzdžiui, darbą, dėl ko jie gali būti mažiau jautrūs (Zeifman, 2003).

Mūsų tyrime didesni motinų atvirumo bruožo įverčiai siejosi su retesniu jų verbaliniu trukdymu bei su dažnesniu džiugiu emociniu tonu laisvo žaidimo metu. Šios sąsajos iš dalies sutampa su kitų tyrimų rezultatais, kuriuose buvo rastos teigiamos sąsajos tarp motinų atvirumo bruožo ir jų šilto ir vaiko poreikius atitinkančio auklėjimo (Prinz, Dekovic, Belsky, Reijntjes, Stams, 2009), vaikų nepriklausomybės siekio palaiškymo, teigiamų emocijų rodymo vaiko atžvilgiu (Metsapelto, Pulkkinen, 2003). Atrodo, kad tokios motinos yra mažiau linkusios varžyti kūdikius verbaliai ir trukdyti jų atliekamai veiklai, duodamos griežtus nurodymus. Jos labiau skatina kūdikio autonomijos siekį bei reiškia džiugias emocijas sąveikose su kūdikiais. Galbūt dėl savo polinkio mėgautis naujomis patirtimis, gebėjimo prisitaikyti šios motinos sugeba būti lankstesnės sąveikose ir labiau mėgaujasi jomis. Įdomu tai, kad motinų atvirumo bruožas siejosi su džiugiu emociniu tonu tik laisvo žaidimo metu. Gali būti, kad bendros struktūruotos užduoties metu motinos patiria daugiau iššūkių ir joms sunkiau išlikti džiugiomis tokiose sąveikose.

Tyrimė nenustatyta sąsajų tarp motinų sutarumo asmenybės bruožo ir motinų sąveikų su kūdikiais savybių. Sąsajos tarp motinų sutarumo as-

menybės bruožo ir teigiamų auklėjimo aspektų dažniau randamos tiriant motinas, kurios augina jau vyresnius vaikus (Coplan, Reichel, Rowan, 2009; Haan, Prinzie, Dekovic, 2009). Galbūt motinų sutarumo asmenybės bruožas aktualesnis, kai vaikai vyresni. Be to, kituose tyrimuose buvo vertinami auklėjimo stiliai. Gali būti, kad mūsų vertintos motinų sąveikos su kūdikiais savybės atspindi kiek kitus jų bendravimo aspektus.

Svarbu pastebėti, kad mūsų tyrimo imtis nėra didelė, todėl gauti rezultatai turėtų būti atsargiai interpretuojami platesniame kontekste. Be to, svarbu atkreipti dėmesį, kad visos tyrime dalyvavusios motinos turėjo aukštesnįjį arba aukštąjį išsilavinimą ir gyveno su kūdikio tėvu. Tokie veiksniai taip pat gali turėti įtakos motinų sąveikoms su kūdikiu. Toliau mesniuose tyrimuose didesnė ir įvairesnė imtis (pvz., į tiriamųjų grupę įtraukiant ir motinas iš rizikos grupės) galbūt atskleistų platesnį motinų ir kūdikių sąveikų sąsajų su asmenybės savybėmis spektrą. Atlikus tyrimus aiškėja, kad motinų depresiškumas, partnerio smurtas, socialinės paramos trūkumas siejasi su mažiau jautriu ir labiau trukdančiu motinų elgesiu motinų–kūdikių sąveiku metu (Driscoll, Easterbrooks, 2007). Klausimas, kokia būtų tam tikrų asmenybės savybių reikšmė sąveikoms su kūdikiu, esant kitiems rizikos veiksniams?

Toliau mesniuose tyrimuose būtų svarbu įtraukti ir kūdikių charakteristikas, siekiant geriau suprasti svarbius veiksnius, susijusius su motinų–kūdikių sąveikų savybėmis. Pavyzdžiui, randama, kad motinų asmenybės savybių sąsajos su kūdikių temperamentu gerai prognozuoja motinų bendravimą su kūdikiais (Clark, Kochanska, Ready, 2000).

Apibendrinant galima teigti, kad mūsų tyrimo rezultatai patvirtina Belsky (1984) *tėvystės modelyje* keltas prielaidas, jog motinų individualios asmenybės savybės siejasi su jų bendravimu su vaikais. Šiame tyrime gauti rezultatai ne visuomet sutampa su kitų tyrėjų gautais rezultatais, todėl būtų svarbu ir toliau plėsti tyrimus šioje srityje, įtraukiant ir anksčiau minėtus papildomus kintamuosius.

Literatūra

- Ainsworth, M. D. (1969). Maternal Sensitivity Scales. The Baltimore Longitudinal Project. *Developmental Psychology*, 35, 1379–1398.
- Bagdonas, A., Barkauskienė, R., Kairys, A., Liniauskaitė, A., Valickas, G., Žukauskienė, R. (2012). *Taisyto NEO asmenybės (NEO PI-R) ir NEO penkių faktorių (NEO-FFI) klausimynų vadovas*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
- Belsky, J. (1984). The Determinant of Parenting: a Process Model. *Child Development*, 55, 83–96.

- Belsky, J., Barends, N. (2002). Personality and Parenting. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting. Volume 3. Being and becoming a parent* (p. 415–438). New Jersey: Mahwah.
- Belsky, J., Crnic, K., Woodworth, S. (1995). Personality and Parenting: Exploring the Mediating Role of Transient Mood and Daily Hassles. *Journal of Personality*, 63, 902–929.
- Bornstein, H., Hahn, C. S., Haynes, O. M. (2011). Maternal Personality, Parenting Cognitions and Parenting Practices. *Developmental Psychology*, 47 (3), 658–675.
- Clark, L. A., Kochanska, G., Ready, R. (2000). Mothers' Personality and its Interaction with Child Temperament as Predictors of Parenting behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79 (2), 274–285.
- Coplan, R. J., Reichel, M., Rowan, K. (2009). Exploring the Associations Between Maternal Personality, Child Temperament, and Parenting: a Focus on Emotions. *Personality and individual differences*, 46, 241–246.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1999). A Five-Factor Theory of Personality. In L. A. Pervin, O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: theory and research* (p. 159–182). London: The Guilford press.
- Degnan, K. A., Henderson, H. A., Fox, N. A., Rubin, K. H. (2008). Predicting Social Wariness in Middle Childhood: The Moderating Roles of Childcare History, Maternal Personality and Maternal Behaviour. *Social development*, 17 (3), 471–487.
- Driscoll, J. R., Easterbrooks, M. A. (2007). Young Mother's Play with their Toddlers: Individual Variability as a Function of Psychosocial Factors. *Infant and Child Development*, 16, 649–670.
- Edwards, C. P. (1995). Parenting toddlers. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: children and parenting* (p. 41–63). New Jersey: Mahwah.
- Feldman, R., Greenbaum, C. W., Yirmiya, N. (1999). Mother – Infant Affect Synchrony as an Antecedent of the Emergence of Self-Control. *Developmental Psychology*, 35 (5), 223–231.
- Haan, A. D., Prinzie, P., Dekovic, M. (2009). Mothers' and Fathers' Personality and Parenting: the Mediating Role of Sense of Competence. *Developmental Psychology*, 45 (6), 1695–1707.
- Hirschmann, N., Kastner-Koller, U., Deimann, P., Aigner, N., Svecz, T. (2011). INTAKT: a New Instrument for Assessing the Quality of Mother-Child Interactions. *Psychological Test and Assessment Modeling*, 53 (3), 295–311.
- Kochanska, G., Aksan, A., Penney, S. J., Boldt, L. J. (2007). Parental Personality as an Inner Resource That Moderates the Impact of Ecological Adversity on Parenting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92 (1), 136–150.
- Kochanska, G., Clark, L. A., Goldman, M. S. (1997). Implications of Mothers Personality for their Parenting and their Young Children's Developmental Outcomes. *Journal of Personality*, 65, 387–420.

- Kochanska, G., Friesenborg, A. E., Lange, L. A., Martel, M. M. (2004). Parents' Personality and Infants' Temperament as Contributors to their Emerging Relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86 (5), 744–759.
- Koenig, J. L., Barry, R. B., Kochanska, G. (2010). Rearing Difficult Children: Parents Personality and Children Prone to Anger as Predictors of Future Parenting. *Parenting: Science and Practice*, 10, 258–273.
- Lewis, M. (1993). Self-conscious emotions: Embarrassment, pride, shame, and guilt. In M. Lewis and J. M. Haviland (Eds.), *Handbook of emotions* (p. 563–573). New York: Guilford.
- Metsapelto, R. L., Pulkkinen, L. (2003). Personality Traits and Parenting: Neuroticism, Extraversion and Openness to Experience as Discriminative Factors. *European Journal of Personality*, 17, 59–78.
- Olsen, S. F., Martin, P., Halverson, C. F. (1999). Personality, Marital Relationship and Parenting in Two Generations of Mothers. *International Journal of Behavioral Development*, 23 (2), 457–476.
- Prinzle, P., Dekovic, M., Belsky, J., Reijntjes, M. D., Stams, G. J. J. M. (2009). The Relations Between Parents' Big Five Personality Factors and Parenting: a Meta – Analytic Review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97 (2), 351–362.
- Prinzle, P., Onghena, P., Hellinckx, W., Grietens, H., Ghesquiere, P., Colpin, H. (2004). Parent and Child Personality Characteristics as predictors of Negative Discipline and Externalizing Problem Behaviour in Children. *European Journal of Personality*, 18, 73–102.
- Roggman, L. A., Boyce, L., Newland, L. (2000). Assessing Mother – Infant Interaction in Play. In K. Gitlin – Weiner, A. Sangrund, C. Shafer (Eds.), *Play diagnosis and assessment* (p. 303–371). New York: Wiley.
- Sattler, J. M. (1992). *Assessment of children: behavioral and clinical applications* (4th ed.). San Diego: Publisher Inc.
- Seifer, K. L., Hoffnung, R. J. (1997). *Child and adolescent development*. New York: Houghton Mifflin and Co.
- Smith, C. L. (2010). Multiple Determinants of Parenting: Predicting Individual Differences in Maternal Parenting Behavior with Toddlers. *Parenting: Science and Practice*, 10, 1–17.
- Smith, C. L., Spinrad, T. L., Eisenberg, N., Gaertner, B.M., Popp, T. K., Maxon, E. (2007). Maternal Personality: Longitudinal Associations to Parenting Behavior and Maternal Emotional Expressions Toward Toddlers. *Parenting: Science and Practice*, 7 (3), 305–329.
- Stern, D. N. (1985). *The interpersonal world of the infant: a view from psychoanalysis and developmental psychology*. New York: Basic Book.
- Šarkinaite, L., Čekuolienė, D., Kalinauskienė, L. (2007) Motinų jautrumo kūdikio signalams ir asmenybės savybių sąsajos. *Psichologija*, 35, 25–35.
- Tomasello, M. (1992). The Social Bases of Language Acquisition. *Social Development*, 1, 68–87.

Van Aken, C., Junger, M., Verhoeven, M., Van Aken, M. A. G., Dekovic, M., Denissen, J. J. (2007). Parental Personality, Parenting and Toddlers' Externalizing Behaviours. *European Journal of Personality*, 21, 993–1015.

Zeifman, D. M., (2003) Predicting Adult Responses to Infant Distress: Adult Characteristics associated with Perceptions, Emotional Reactions and Timing of Intervention. *Infant Mental Health Journal*, 24 (6), 597–612.

RELATION BETWEEN MOTHER – INFANT INTERACTIONS AND MOTHERS' PERSONALITY TRAITS

Raminta Vaiciukevičė¹, Danguolė Čekuolienė², Roma Jusienė²

¹Mykolas Romeris University, Lithuania, ²Vilnius University, Lithuania

Abstract. Background. A lot of studies emphasize the importance of early mother – infant relationships for further infant development, successful psychological and social functioning (Degnan, Henderson, Fox, Rubin, 2008). There are described many factors which explain quality of this relationship. However, there are not enough studies, that investigate relations between mothers' personality traits, which are most stable construct describing personality, and mother – infant interactions. **Aim of this study** is to identify relations between various aspects of mother – infant interactions during play situation and mothers' personality traits. **Materials and methods.** Participants were 26 mothers and their one and a half year old infants. Mothers' personality traits were evaluated by NEO Five Factor Inventory (Costa, McCrae, 1999). Videotaped observation of mother – infant free play and structured joint task was used for exploration of mother – infant interactions. Four major dimensions of mother – infant interactions were analysed: (1) mother's attention – directing strategies (Tomasello, 1992); (2) mother's cooperation (Ainsworth, 1969); (3) maternal feedback (Lewis, 1993); (4) mothers' emotional tone. **Results.** Several associations between mothers' personality and dimensions of mother – infant interactions were found: mothers' neuroticism was positively related to attention following strategy during free play and positive feedback during structured task. Mothers' extraversion was positively related to infant's attention switching strategy during free play. Higher extraversion was also related to less joyful and more irritable emotional tone during structured task. Mothers' conscientiousness was negatively linked to mothers' verbal cooperation and positive feedback during structured task. Mothers' openness to experience was negatively related to mothers' verbal interference during structured task and positively related to mothers' joyful emotional tone during free play. The findings of this study allow to confirm assumptions that mothers' individual personality traits are related to mother – infant interactions.

Keywords: mothers' personality traits, mother – infant interactions, early relationship development

Gauta: 2013-07-01
Priimta: 2014-04-07